

دانشگاه سیستان و بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته پژوهش هنر

عنوان:

سهم ایرانیان در شکل‌گیری هنر اسلامی

استاد راهنما:

دکتر حسین مهرپویا

استاد مشاور:

دکتر علیرضا طاهری

تحقیق و نگارش:

فرزاد شفیعی‌فر

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

بهمن ماه ۱۳۹۱

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان سهم ایرانیان در شکل‌گیری هنر اسلامی قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد سازه توسط دانشجو فرزاد شفیعی فر با راهنمایی استاد پایان نامه آقای دکتر حسین مهرپویا تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

فرزاد شفیعی فر

این پایان نامه واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ توسط هیئت داوران بررسی و درجه به آن تعلق گرفت.

تاریخ

امضاء

نام و نام خانوادگی

استاد راهنما:

استاد راهنما:

استاد مشاور:

داور ۱:

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب فرزاد شفیعی فر تعهد می کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: فرزاد شفیعی فر

امضاء

تقدیم به:

پدر و مادر مهربانم

که همواره در تمام مراحل زندگی، یاری‌رسان و پشتیبانم بوده‌اند.

سپاسگزاری

مَنّت خدای عزّ و جل که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت، هر نفسی که فرو می‌رود ممدّ حیات است و چون بر می‌آید مفرّح ذات، پس در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمت شکری واجب.

حال که این پژوهش به اتمام رسیده است؛ برخود واجب می‌دانم تا از کسانی که در این مسیر، یاری‌رسان اینجانب بوده‌اند، تقدیر و تشکر کنم. در وهله‌ی اوّل سپاسگزارِ پشتیبانی‌های پدر و مادرِ عزیزم هستم که در سخت‌ترین شرایط پشتیبان و مایه‌ی دلگرمی‌ام بوده‌اند.

همچنین جا دارد از جناب آقای دکتر مهرپویا که مسئولیت راهنمایی این پژوهش را برعهده داشته‌اند و جناب آقای دکتر علیرضا طاهری، استاد مشاور این پایان‌نامه، به خاطر راهنمایی‌ها، نظرات مفید و کارگشایشان قدردانی کنم.

از دوستان عزیز و بزرگوaram؛ مهندس محمدرضا جلال احمدی، مهندس آرش پارسا صدر، مصطفی شریفی، بهرام عنانی، آرمان وفایی، یعقوب فولادی، مهندس ادريس سلطانی که در انجام این پژوهش موجبات دلگرمی اینجانب را فراهم کردند، کمال تشکر و قدرانی را دارا هستم.

چکیده:

هنر ایران همواره در حفظ تداوم و پیوستگی‌اش در طول تاریخ موفق بوده است. هنگامی که با ظهور اسلام، در کم‌تر از یک قرن، بخش قابل توجهی از جهان امپراتوری آن زمان تحت حکومت تازیان قرار گرفت؛ هنر ساسانی در روزگاری متفاوت با دوران اوج خود در قرن‌های چهارم و پنجم میلادی به سر می‌برد. در قرون شش و هفت میلادی، توجه به مضامین سرگرم‌کننده و لذت‌طلبانه، جایگاه ویژه‌ای در سلیقه‌ی حاکم بر هنر ساسانی داشت. در این میان، اعراب هم که پیشینه‌ی فرهنگی و هنری قابل توجهی نداشتند، به اجبار روی به سمت آثار فرهنگی و هنری سرزمین‌های تسخیر شده آوردند و از آن‌ها پیروی کردند. نتایج این پیروی در دوران اموی و عباسی منجر به خلق آثاری شد که ضمن شکل‌دهی به آنچه که از آن به هنر اسلامی یاد می‌شود، شامل آثاری می‌شد که چندان تطابقی با متون اسلامی و سیره‌ی پیامبر اسلام و اصحابش در سادگی و ساده‌زیستی نداشت. با بررسی دقیق‌تر آثار خلق شده در این دوره و تطبیق آن‌ها با آثار هنری پیش از اسلام، به خصوص ایران ساسانی، و با استناد به شرایط تاریخی و اجتماعی آن زمان، مشاهده می‌شود که هنر اسلامی این زمان در سه ویژگی اشرافی و سلطنتی بودن، تزیینی بودن و لذت‌گرا بودن وام‌دار هنر اواخر ساسانی است. وقار و تجمل، دو ویژگی برجسته‌ی هنر قرون نخستین اسلامی محسوب می‌شوند، که از تداوم هنر ایرانی وارد هنر اسلامی شده‌اند. این استمرار هنر ایرانی معلول شرایطی چون هنرمندان و حامیان هنر اوایل اسلام، حضور ایران در ارکان مختلف حکومت و فرهنگ اموی و عباسی، پیدایش اشرافیت نوظهور و تمایلات امرا و خلفای اموی و عباسی برای رسیدن به شکوه و عظمت پادشاهی ساسانی، حفظ فرهنگ ایران پیش از اسلام از طریق دهقانان است؛ که در نهایت منجر به تاثیرگذاری عظیم فرهنگ و هنر ایرانی، بر هنر قرون نخستین اسلامی می‌شود.

کلمات کلیدی: هنر ساسانی، هنر اموی، هنر عباسی، شکل‌گیری، تداوم هنر ایرانی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
۳.....	فصل اول.....
۴.....	۱-۱- تعریف مسئله و بیان سؤال اصلی تحقیق.....
۵.....	۱-۲- فرضیه‌ها.....
۵.....	۱-۳- سابقه و ضرورت انجام تحقیق.....
۶.....	۱-۴- هدفها.....
۶.....	۱-۵- چه کاربردهایی از انجام این تحقیق متصور است؟.....
۷.....	۱-۶- استفاده کنندگان از نتایج پایان نامه.....
۷.....	۱-۷- نوآوری طرح در چیست؟.....
۷.....	۱-۸- روش انجام تحقیق.....
۷.....	۱-۹- روش و ابزار گردآوری اطلاعات.....
۷.....	۱-۱۰- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات.....
۸.....	فصل دوم.....
۹.....	۲-۱- تاریخ سیاسی ساسانی.....
۱۴.....	۲-۲- هنر ساسانی.....
۱۵.....	۲-۲-۱- شهرسازی ساسانی.....
۱۵.....	۲-۲-۱-۱- فیروزآباد.....
۱۶.....	۲-۲-۱-۲- بیشاپور.....
۱۷.....	۲-۲-۲- معماری ساسانی.....
۱۸.....	۲-۲-۲-۱- کاخ اردشیر اول.....
۱۹.....	۲-۲-۲-۲- قلعه دختر.....
۲۰.....	۲-۲-۲-۳- کاخ و معبد در بیشاپور.....
۲۱.....	۲-۲-۲-۴- کاخ سروستان.....
۲۲.....	۲-۲-۲-۵- قصر شیرین.....

۲۳ تیسفون ۶-۲-۲-۲
۲۴ قلعه‌ی یزدگرد ۷-۲-۲-۲
۲۴ کاخ ساسانی در دامغان ۸-۲-۲-۲
۲۶ کاخ‌های کیش ۹-۲-۲-۲
۲۸ آتشکده‌ها ۱۰-۲-۲-۲
۲۹ آتشکده‌ی نیاسر ۱-۱۰-۲-۲-۲
۳۰ آتشکده‌ی کُناَر سیاه ۲-۱۰-۲-۲-۲
۳۱ آتشکده تل جنگی ۳-۱۰-۲-۲-۲
۳۱ آتشکده‌ی رُهنی ۴-۱۰-۲-۲-۲
۳۲ یافته‌های اخیر ۱۱-۲-۲-۲
۳۵ تزئینات ساختمانی ۳-۲-۲
۳۷ مضامین گچ‌بری ۱-۳-۲-۲
۴۴ حجاری ۴-۲-۲
۴۵ ویژگی‌ها ۱-۴-۲-۲
۴۸ نقاشی و موزائیک ۵-۲-۲
۴۸ آثار برجای مانده ۱-۵-۲-۲
۵۳ جایگاه نقاشی ساسانی ۲-۵-۲-۲
۵۳ فلزکاری ۶-۲-۲
۵۵ ویژگی‌های ظروف نقره‌ی ساسانی ۱-۶-۲-۲
۵۶ مضامین فلزکاری ساسانی ۲-۶-۲-۲
۶۰ سفال‌گری ۷-۲-۲
۶۳ منسوجات ۸-۲-۲
۶۷	فصل سوم
۶۸ ظهور اسلام ۱-۳
۶۸ گسترش اسلام ۲-۳
۶۸ فتح ایران ۱-۲-۳
۷۱ امویان ۳-۳
۷۳ عباسیان ۴-۳
۷۴ نقش ایرانیان در شکل‌گیری فرهنگ در زمان امویان و عباسیان ۵-۳

- ۷۶ ۶-۳ هنر در سده‌های نخستین اسلام
- ۷۷ ۱-۶-۳ شهرهای تازه تأسیس اسلامی
- ۷۷ ۱-۱-۶-۳ بصره
- ۷۸ ۲-۱-۶-۳ کوفه
- ۷۹ ۳-۱-۶-۳ واسط
- ۷۹ ۴-۱-۶-۳ بغداد
- ۸۱ ۲-۶-۳ معماری در قرون نخستین اسلامی
- ۸۲ ۱-۲-۶-۳ مسجد
- ۸۳ ۱-۱-۲-۶-۳ نخستین مسجد
- ۸۳ ۲-۱-۲-۶-۳ مسجد جامع
- ۸۴ ۳-۱-۲-۶-۳ انواع مسجد به لحاظ سبک‌شناختی
- ۸۵ ۱-۳-۱-۲-۶-۳ مساجد موسوم به نقشه‌ی عربی
- ۹۰ ۲-۳-۱-۲-۶-۳ مساجد سبک ایرانی
- ۹۲ ۲-۲-۶-۳ کاخ‌ها
- ۹۲ ۱-۲-۲-۶-۳ کاخ مشتی
- ۹۳ ۲-۲-۲-۶-۳ کاخ اخضر
- ۹۵ ۳-۲-۲-۶-۳ قصر الخرنه
- ۹۶ ۴-۲-۲-۶-۳ جوسق الخاقانی
- ۹۷ ۵-۲-۲-۶-۳ کاخ بَلْکُوَار
- ۹۹ ۳-۶-۳ تزئینات ساختمانی
- ۹۹ ۱-۳-۶-۳ موازیبک‌های قبة الصخره
- ۱۰۲ ۲-۳-۶-۳ کاخ‌های اموی و عباسی
- ۱۰۸ ۴-۶-۳ نقاشی
- ۱۱۳ ۱-۴-۶-۳ برهنگی، شکار و لذت‌گرایی
- ۱۱۹ ۵-۶-۳ فلزکاری
- ۱۲۱ ۱-۵-۶-۳ انواع ظروف فلزی اسلامی
- ۱۲۱ ۲-۵-۶-۳ فرم، جنس و تکنیک‌های فلزکاری اوایل اسلام
- ۱۲۴ ۳-۵-۶-۳ نقوش تزئینی
- ۱۲۷ ۶-۶-۳ سفال‌گری

۱۲۹	تکنیک‌های سفال‌گری	۳-۶-۱
۱۳۱	نقوش	۳-۶-۲
۱۳۲	منسوجات	۳-۶-۷
۱۳۲	منسوجاتِ امویان و عباسیان	۳-۶-۷-۱
۱۳۳	مراکز پارچه‌بافی	۳-۶-۷-۲
۱۳۵	موضوعات و نقوش تزئین پارچه‌ها	۳-۶-۷-۳
۱۴۰	فصل چهارم	
۱۴۱	تداوم هنرِ اواخرِ ساسانی	۴-۱-۱
۱۴۴	هنرمند در اوایل اسلام	۴-۱-۱
۱۴۵	حامیان هنری	۴-۱-۲
۱۴۹	کارگاه‌های هنری	۴-۱-۳
۱۵۰	تخریب‌ها و آثار هنری	۴-۱-۴
۱۵۰	ایرانیان زرتشتی و آتشکده‌ها	۴-۱-۵
۱۵۲	اشرافیت نو ظهور	۴-۱-۶
۱۵۳	بغداد، کانونِ انتشارِ هنرِ اسلامی	۴-۱-۷
۱۵۳	تقابل اسلام و روم	۴-۱-۸
۱۵۵	ارزیابی فرضیه‌ها و نتیجه‌گیری	
۱۵۶	ارزیابی فرضیه	۵-۱-۱
۱۵۹	نتیجه‌گیری	۵-۲-۲
۱۶۰	پیشنهادات	۵-۳-۳
۱۶۱	فهرست منابع	

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان شکل
۱۳.....	شکل ۱-۲ نقشه‌ی قلمرو امپراتوری ساسانی.....
۱۶.....	شکل ۲-۲ شهر گور در دره‌ی فیروزآباد.....
۱۸.....	شکل ۳-۲ پلان کاخ اردشیر اول.....
۱۹.....	شکل ۴-۲ قلعه‌دختر، نمای سه‌بُعدی.....
۲۰.....	شکل ۵-۲ کاخ و معبد بیشاپور.....
۲۱.....	شکل ۶-۲ کاخ سروستان، نمای سه‌بُعدی.....
۲۱.....	شکل ۷-۲ پلان کاخ سروستان.....
۲۲.....	شکل ۸-۲ پلان قصر شیرین، کاخ خسرو.....
۲۳.....	شکل ۹-۲ پلان کاخ تیسفون.....
۲۴.....	شکل ۱۰-۲ پلان چهارطاقی کالا داور در قلعه یزدگرد.....
۲۵.....	شکل ۱۱-۲ پلان کاخ ساسانی در دامغان.....
۲۵.....	شکل ۱۲-۲ نمای بازسازی شده از کاخ ساسانی در دامغان.....
۲۶.....	شکل ۱۳-۲ نمای برش خورده، کاخ ساسانی، تپه‌حصار، دامغان.....
۲۷.....	شکل ۱۴-۲ پلان کاخ کیش شماره‌ی ۱ در عراق.....
۲۸.....	شکل ۱۵-۲ پلان کاخ کیش، قصر دوم، عراق.....
۳۰.....	شکل ۱۶-۲ پلان چهارطاقی نیاسر، کاشان.....
۳۰.....	شکل ۱۷-۲ چهارطاقی نیاسر، نمای سه‌بُعدی.....
۳۰.....	شکل ۱۸-۲ پلان آتشکده‌ی کُناَر سیاه.....
۳۱.....	شکل ۱۹-۲ پلان آتشکده‌ی تل جنگی.....
۳۲.....	شکل ۲۰-۲ پلان آتشکده‌ی رُهَنی.....
۳۳.....	شکل ۲۱-۲ پلان مجموعه‌ی آتشکده، بندیان.....
۳۳.....	شکل ۲۲-۲ پلان آتشکده، میل حیرم، نزدیکی سرخس شمال خراسان.....
۳۴.....	شکل ۲۳-۲ گچبری‌های گیاهی و هندسی، میل حیرم.....
۳۴.....	شکل ۲۴-۲ قلعه ضحاک، نمای شمال‌غربی و نمای شمال‌شرقی.....
۳۸.....	شکل ۲۵-۲ پالمت پربَگ، گچ‌بری، تپه‌حصار، دامغان، کاخ ساسانی، دامغان.....
۳۸.....	شکل ۲۶-۲ ساقه‌های طوماری شکل پالمت، گچ‌بری.....
۳۸.....	شکل ۲۷-۲ نیم‌پالمت سه‌برگی، گچ‌بری.....
۳۸.....	شکل ۲۸-۲ گل نیلوفر، تزئین دیواری، گچ‌بری.....
۳۸.....	شکل ۲۹-۲ افریز دیوار با ردیف برگ.....
۳۹.....	شکل ۳۰-۲ گوزن نر، مجسمه و قطعه گچبری.....

- شکل ۳۱-۲ گوزن، مجسمه و قطعه گچبری ۳۹
- شکل ۳۲-۲ طاووس، پلاک تزئینی، گچبری ۴۰
- شکل ۳۳-۲ پلاک با نقش قوچ، گچبری ۴۰
- شکل ۳۴-۲ بزهای کوهی و درخت تاک، گچبری ۴۰
- شکل ۳۵-۲- پنل دیوار همراه با خرس در حال حمله ۴۰
- شکل ۳۶-۲ تزئین هندسی ۴۱
- شکل ۳۷-۲ تزئین هندسی ۴۱
- شکل ۳۸-۲ - افریز گچبری ۴۱
- شکل ۳۹-۲ دیونیسوس، گچبری ۴۲
- شکل ۴۰-۲ پیکره برهنه ایستاده (بالدار)، تکیه زده بر پایه ۴۲
- شکل ۴۱-۲ طرح پیکره برهنه ایستاده (بالدار)، تکیه زده بر پایه ۴۲
- شکل ۴۲-۲ زن برهنه که دو دولفین را نگه داشته ۴۳
- شکل ۴۳-۲ طرح شکل زن برهنه که دو دولفین را نگه داشته ۴۳
- شکل ۴۴-۲ مجسمه‌ی مرد در پلاک مدور ۴۳
- شکل ۴۵-۲ ستون با طرح رقصنده، پیکره‌ی برهنه ۴۳
- شکل ۴۶-۲ ستون فیگورهای رقصنده، زن برهنه و مرد کلاه‌دار ۴۳
- شکل ۴۷-۲ ستون فیگورهای رقصان، مرد رقصنده‌ی کلاه‌دار ۴۳
- شکل ۴۸-۲ پلاک ترمیم شده ۴۴
- شکل ۴۹-۲ نقش تاج‌بخشی اهورامزدا به هرمز اول ۴۷
- شکل ۵۰-۲ نقش پیروزی شاپور بر امپراتوران روم ۴۷
- شکل ۵۱-۲ شکار حیوانات توسط فرمانروای ساسانی (خسرورویز) ۴۸
- شکل ۵۲-۲ صحنه‌ی شکار ۴۹
- شکل ۵۳-۲ صحنه‌ی جنگ ۵۰
- شکل ۵۴-۲ شاه ساسانی ۵۱
- شکل ۵۵-۲ زن نوزانده‌ی چنگ ۵۱
- شکل ۵۶-۲ گوزن و درخت زندگی ۵۲
- شکل ۵۷-۲ نیم‌تنه‌ی انسانی در قاب مدور ۵۲
- شکل ۵۸-۲ تصویر بابک پدر اردشیر ۵۴
- شکل ۵۹-۲ کشتن گراز توسط پادشاه ۵۵
- شکل ۶۰-۲ شکار قوچ توسط شاه ۵۷
- شکل ۶۱-۲ شاپور دوم در حال شکار شیر ۵۷
- شکل ۶۲-۲ پادشاه ساسانی در حال شکار ۵۷
- شکل ۶۳-۲ بهرام و آزاده ۵۸
- شکل ۶۴-۲ کاسه نیمه‌کروی با صحنه‌ی درست کردن شراب ۵۸
- شکل ۶۵-۲ بشقاب نقره زراندود ۵۸
- شکل ۶۶-۲ صحنه‌ی شکار و سیمرغ ۵۹
- شکل ۶۷-۲ پرنده میان درخت نخل ۵۹

- شکل ۲-۶۸ گلدان با طرح حیوانی و گیاهی ۵۹
- شکل ۲-۶۹ تنگ سفالین لعابدار با نقوش کنده فلس ماهی ۶۱
- شکل ۲-۷۰ پارچ سفالین، با بدنه‌ی مخطط کنده، دهانه گلابی شکل ۶۱
- شکل ۲-۷۱ کاسه سفالین با نقوش کنده ۶۲
- شکل ۲-۷۲ کوزه لعابدار فیروزه‌ای رنگ با نقوش موازی کنده شده ۶۲
- شکل ۲-۷۳ کوزه لعابدار ۶۳
- شکل ۲-۷۴ خمره لعابدار با نقوش برجسته دایره و زنجیره‌ای ۶۳
- شکل ۲-۷۵ بافته‌های ابریشمی ۶۴
- شکل ۲-۷۶ بافته ابریشمی ۶۵
- شکل ۲-۷۷ بافته‌های ابریشمی ۶۶
- شکل ۲-۷۸ بافته‌های ابریشمی ۶۶
- شکل ۳-۱ قلمرو جهان اسلام تا اواسط قرن دهم میلادی ۷۴
- شکل ۳-۲ پلان شهر بغداد ۸۰
- شکل ۳-۳ پلان مدور شهر فیروزآباد ۸۰
- شکل ۳-۴ مدینه، خانه پیامبر ۸۳
- شکل ۳-۵ پلان مسجد سیراف ۸۶
- شکل ۳-۶ پلان ساختمان مقدّس ۳، دهانه‌ی غلامان ۸۸
- شکل ۳-۷ کیش، کاخ II، بازسازی تالار اصلی ۸۹
- شکل ۳-۸ خانه‌ی مسکونی، تیسفون، ام‌السعتر ۸۹
- شکل ۳-۹ خانه‌ی مسکونی، المعارض ۸۹
- شکل ۳-۱۰ پلان مسجد یزدخواست ۹۱
- شکل ۳-۱۱ پلان مسجد جامع بروجرد ۹۱
- شکل ۳-۱۲ پلان کاخ مشتى ۹۳
- شکل ۳-۱۳ پلان کاخ اُخیضر ۹۴
- شکل ۳-۱۴ قصر خرّانه ۹۵
- شکل ۳-۱۵ پلان کاخ جوسق الخاقانی ۹۷
- شکل ۳-۱۶ پلان کاخ بَلْکُوار ۹۸
- شکل ۳-۱۷ موزائیک، طاق پشت‌بغلی‌ها در قسمت جلویی طاقگان هشت ضلعی، قبة الصخره ۱۰۰
- شکل ۳-۱۸ قاب تزئینی بالای ساقه‌ی گنبد ۱۰۰
- شکل ۳-۱۹ ستاره‌ی شش پر ۱۰۱
- شکل ۳-۲۰ ستاره‌ی هفت پر ۱۰۱
- شکل ۳-۲۱ پِنل دیوار با نقش دوبال به همراه کتیبه‌ی پهلوی ۱۰۱
- شکل ۳-۲۲ نقش دوبال ۱۰۱
- شکل ۳-۲۳ نیم پالمت جفتی ۱۰۲
- شکل ۳-۲۴ نیم پالمت جفتی ۱۰۲
- شکل ۳-۲۵ موزائیک ۱۰۳
- شکل ۳-۲۶ لوحه‌ی گچبری ۱۰۴

- شکل ۳-۲۷ نمای خارجی پیشخان حمام ۱۰۴
- شکل ۳-۲۸ نقش کنگره با برگ خرما، ۱۰۵
- شکل ۳-۲۹ کنگره‌های نمای خارجی پیشخان حمام ۱۰۵
- شکل ۳-۳۰ صلیب شکسته مورب و حاشیه زینتی روزت ۱۰۵
- شکل ۳-۳۱ صلیب شکسته و گل نیلوفر ۱۰۵
- شکل ۳-۳۲ تزئین دیواری هندسی به همراه گل و گیاه ۱۰۶
- شکل ۳-۳۳ پلاک تزئینی ۱۰۶
- شکل ۳-۳۴ مدالیون ۱۰۷
- شکل ۳-۳۵ مدالیون ۱۰۷
- شکل ۳-۳۶ برگ تاک و انگور ۱۰۸
- شکل ۳-۳۷ قسمتی از یک قطعه گچبری. . . ۱۰۸
- شکل ۳-۳۸ گچبری قسمتی از یک پایه ستون ۱۰۸
- شکل ۳-۳۹ صحنه‌ی شکار ۱۰۹
- شکل ۳-۴۰ شش پادشاه ۱۱۰
- شکل ۳-۴۱ شش پادشاه، جزئیات کسری ۱۱۰
- شکل ۳-۴۲ رامشگران ۱۱۱
- شکل ۳-۴۳ قطعات پیکره‌ی زنان با نیم‌تنه‌ی پوشیده، سامرا ۱۱۲
- شکل ۳-۴۴ زنان در حال حمام کردن ۱۱۴
- شکل ۳-۴۵ زن زینتی ۱۱۵
- شکل ۳-۴۶ زن در حال حمام کردن ۱۱۶
- شکل ۳-۴۷ زن نیمه‌برهنه، ۱۱۶
- شکل ۳-۴۸ رامشگر ۱۱۷
- شکل ۳-۴۹ رامشگر ۱۱۷
- شکل ۳-۵۰ اسب‌سوار در حال شکار ۱۱۸
- شکل ۳-۵۱ شاه در حال شکار ببر ۱۱۸
- شکل ۳-۵۲ صحنه شکار ۱۱۸
- شکل ۳-۵۳ صحنه شکار ۱۱۹
- شکل ۳-۵۴ صحنه شکار. ۱۱۹
- شکل ۳-۵۵ ظرف به شکل پرنده ۱۲۲
- شکل ۳-۵۶ نمودار جنس اشیاء فلزی سده‌های اولیه اسلامی ۱۲۳
- شکل ۳-۵۷ نمودار تکنیک ساخت اشیاء فلزی در سده‌های اولیه اسلامی ۱۲۴
- شکل ۳-۵۸ بشقاب هشت ضلعی با تصویر سیمرغ ۱۲۵
- شکل ۳-۵۹ صحنه‌ی بزم ۱۲۶
- شکل ۳-۶۰ درپوش ۱۲۹
- شکل ۳-۶۱ تنگ ۱۳۰
- شکل ۳-۶۲ تنگ با لعاب سبز ۱۳۰
- شکل ۳-۶۳ تنگ با لعاب آبی ۱۳۱

- شکل ۳-۶۴ پارچه ابریشم دو رو ۱۳۴
- شکل ۳-۶۵ پارچه ابریشم دو رو ۱۳۴
- شکل ۳-۶۶ بازسازی نقش یک پارچه‌ی جناغی ابریشمی ۱۳۶
- شکل ۳-۶۷ دو تکه ابریشم مرکب ۱۳۶
- شکل ۳-۶۸ پادشاه ساسانی در حال شکار ۱۳۷
- شکل ۳-۶۹ حرکت سفرا ۱۳۷
- شکل ۳-۷۰ پارچه‌ی ابریشمی مرکب ۱۳۸
- شکل ۳-۷۱ ابریشم رنگارنگ طرح‌دار ۱۳۹
- شکل ۳-۷۲ پارچه‌ی ابریشمی ۱۳۹

مقدمه

هنر قرون نخستین اسلامی، واجد برخی تناقض‌ها و ابهام‌هایی است که درک آن را با مشکل‌های عدیده‌ای روبرو می‌کند. از طرفی این هنر، به لحاظ زمانی نزدیک‌ترین قرابت را با صدر اسلام، سیره‌ی پیامبر اسلام (ص) و اصحابش دارد. از طرف دیگر در همین دوره، به دلیل تاثیرپذیری از هنر ساسانی و بیزانس، می‌توان شاهد تعداد معتنابهی از آثار هنری بود، که نه تنها هم‌سنخ و هم‌راستا با دستورات اسلامی و سیره‌ی نبوی نیست؛ بلکه گاه در تقابل آن قرار می‌گیرد.

برای فائق آمدن بر این تضادها و تناقضات، نیاز است که فضای حاکم بر تولید و همچنین، ویژگی‌های مشترک صنایع و هنرها، که برآمده از سلیقه‌ی حاکم بر جریان خلق آثار هنری است؛ دانسته شود. این نوع نگاه خالی از اشکال نیست، چه نمی‌تواند هنرها و صنایع را با جزئیات بسیار ریز بررسی کند و بالطبع ممکن است در برخی موارد دچار لغزش و اشتباه شود.

از طرف دیگر، نگاه کلی نگر محاسنی دارد که نمی‌توان از آن غافل شد. خوانش هنرها به موازات یکدیگر و پیدا کردن ویژگی‌های مشترک در بین آنها به فهم ما از ساختار هنری در حال شکل‌گیری کمک شایان توجهی می‌کند. این در صورتی است که اتخاذ نگاه جزئی‌نگر، ممکن است در تحلیل آنچه در سطح بالاتری از این هنرها اتفاق می‌افتد، و در جهت دهی آن‌ها موثر است، ناکافی و ناقص باشد.

استفاده از پارچه‌های ابریشمی، برهنه‌نگاری کاخ‌های اموی و عباسی، به کار بردن ظروف زرین و سیمین با نقوش رامشگران و ... از مواردی محسوب می‌شود که ممکن است در نگاه میکروسکوپی، جزء جزء بررسی شده؛ اما همواره به عنوان استثنائات هنر اسلامی دیده می‌شوند.

حال آنکه، اگر بتوانیم شرایط و ویژگی‌های هنر ایران ساسانی را، به خصوص در قرون ششم و هفتم میلادی، به عنوان یکی از اصلی‌ترین شریان‌های الهام‌بخش فرهنگ و هنر اسلامی، با آنچه که در عرصه‌ی هنر در قرون نخستین هجری محقق شد تطبیق دهیم؛ می‌توان تصویری از هنر قرون نخستین اسلامی بدست داد که کمتر متناقض و مبهم به نظر می‌رسد.

بر این اساس و برای نیل به چنین مقصودی و به منظور بررسی ابعادِ تأثیراتِ هنرِ ایران در دوره‌ی اسلامی و هنراسلامی، پس از بررسیِ کلیات در فصلِ اول؛ در فصلی دوم به تاریخ و هنر ساسانی پرداخته می‌شود تا روشن شود هنرِ ایرانی با چه اندوخته‌ای با اعراب مواجه شده است.

در فصل سوم مروری اجمالی بر تاریخ ورود اعراب و نحوه‌ی گسترش اسلام در ایران می‌شود. در ادامه نگاهی مختصر به حکومت امویان و عباسیان انداخته؛ نگاه و برخوردشان با ایران و ایرانیان بررسی می‌شود. در همین بخش حضور ایرانیان، به عنوان عاملی متمایز کننده از سایر اقوام در تاثیرگذاری بر آینده‌ی فرهنگ و هنر اسلامی، مدنظر قرار می‌گیرد.

در بخش دوم فصل سوم، به بررسی وضعیتِ هنر در قرون نخستین هجری پرداخته می‌شود و این مسئله مورد مذاقه قرار می‌گیرد که هنرِ این زمان تا چه اندازه در ادامه‌ی هنرِ پیش از اسلام ایران است. در فصل چهارم، تداومِ هنرِ ایرانی بررسی می‌شود و به علل استمرار هنرِ ایران در سده‌های اولیه‌ی هجری پرداخته می‌شود. در نهایت در فصل پنجم ضمن ارزیابی فرضیه‌ی تحقیق، نتایج پژوهش حاضر ارائه می‌شود.

فصل اول

کلیّاتِ طرحِ تحقیق

۱-۱- تعریف مسئله و بیان سؤال اصلی تحقیق

در قرن هفتم میلادی، زمانی که دو امپراتوری بزرگ جهان - ساسانی و روم - به جهت جنگ‌های مداوم با یکدیگر دچار ضعف شده بودند؛ اسلام ظهور کرد. این آیین جدید به سرعت و همراه با کشورگشایی‌های تازیان، که اکنون مجهز به نیرویی جدید شده بودند، گسترش یافت.

ایران ساسانی در این زمان به لحاظ سیاسی در سرایشی تند سقوط قرار داشت و عدم ثبات سیاسی‌اش منجر به تسلیم در برابر تازیان شد. مواجه شدن با دو امپراتوری بزرگ منجر به تأثیرات قابل توجهی بر فرهنگ و هنری در حال شکل‌گیری داشت که امروزه تحت عنوان فرهنگ و هنر اسلامی شناخته می‌شود.

تازیان، از آنجایی که پیشینه‌ی فرهنگی قابل توجهی نسبت به ایران و روم نداشتند، مجبور به پیروی و تقلید از آنان در وجوه مختلف حکومت‌داری، عرصه‌ی فرهنگ، و هنر شدند. در عرصه‌ی هنر، و در زمان حکومت امویان و عباسیان، این دنباله‌روی منجر به تولید آثار شد که همخوانی چندانی با دستورات اسلامی و شیوه‌ی زندگی پیامبر اسلام (ص) نداشت، و بنا به اعتقاد اکثر پژوهشگران، هنری التقاطی و آمیزه‌ای از تمام فرهنگ‌ها و تمدن‌هایی بود که اسلام در آن زمان با آنها برخورد داشته است. حال آنکه به نظر می‌رسد با در نظر گرفتن شرایط تاریخی و سیاسی زمان، و تطبیق آثار هنری قبل و پس از اسلام می‌توان به نتایج متفاوتی رسید. برای این اساس و به منظور روشن شدن جریان حاکم بر تولید آثار هنری در قرون نخستین اسلامی پرسش‌های زیر مطرح می‌شود که:

۱- هنر قرون نخستین اسلامی، به لحاظ ویژگی‌هایش، چه شباهت‌هایی با هنر ساسانی داشته است؟

۲- به چه دلایلی هنر ساسانی در قرون نخستین اسلامی تداوم یافته است؟

۱-۲- فرضیه‌ها

- ۱- شاهوار و سلطنتی بودن، جنبه‌ی تزیینی داشتن و لذت‌گرا بودن؛ سه ویژگی هنرِ اواخرِ ساسانی است که به طور مشخص در هنرِ قرونِ نخستینِ اسلامی ادامه یافته است.
- ۲- حضور و نقشِ ایرانیان در ارکانِ مختلف حکومت، فرهنگ و هنرِ اسلامی؛ گرایش خلفا و امرای اسلامی به سمتِ پادشاهی ساسانی؛ حفظ فرهنگِ ایرانی توسط دهقانان و ایرانیان زرتشتی و در نهایت؛ تقابل اسلام و روم در قرون نخستین اسلامی، منجر به تداومِ هنرِ اواخرِ ساسانی در قرون نخستین اسلامی شده است.

۱-۳- سابقه و ضرورت انجام تحقیق

مهم‌ترین مطالعه‌ای که در زمینه‌ی تأثیر هنرِ ایرانی - به خصوص هنر ساسانی - بر هنرِ اسلامی انجام شده مربوط به پایان‌نامه‌ی مقطع دکترای عباس زمانی است، که کتابش تحت عنوان " تأثیر هنر ساسانی بر هنر اسلامی " به چاپ رسیده است. عباس زمانی بحثی در مورد شکل‌گیری هنر اسلامی، عوامل شکل‌دهنده و میزان تأثیر ایرانیان، انجام نمی‌دهد و به طور کلی به شواهد برجای مانده از تأثیرات هنر ساسانی می‌پردازد. به واقع جدی‌ترین مطالعه‌ای که در زمینه‌ی شکل‌گیری هنر اسلامی صورت گرفته، کتاب اَلگِ گرابر تحت عنوان " شکل‌گیری هنرِ اسلامی " است. گرابر در این کتاب، هر چند اشاراتی به سنت هنر و معماری ایرانی دارد، اما بیشتر تمرکز کتاب بر سوریه و منطقه‌ی هلال خضیب است. در حقیقت فرضیه‌ی اصلی گرابر مبتنی بر این مسئله است، که ناحیه‌ی اصلی شکل‌دهنده‌ی هنر و معماری اسلامی سوریه و هلال خضیب است. در زمینه‌ی معماری قرون نخستین، تحقیقات گسترده‌ای صورت گرفته است. بیشتر محققین همچون کرسول در کتاب معماری اوایل اسلام، هیلن براند در معماری اسلامی و اتینگهاوزن در هنر و معماری اسلامی و ... اشاراتی به خاستگاه مساجد اولیه و مساجد قرون نخستین اسلامی دارند. نکته‌ی حائز اهمیت، در آراءِ بیشتر محققین هنگام بررسی معماری قرون نخستین هجری، این مسئله است که ایشان متوجه استثنائات معماری مساجد اسلامی هستند. بناهایی همچون قبة الصخره و مسجد جامع دمشق، به رغم شاخص بودن و دارا بودن جایگاه ویژه، از موارد خاص معماری اسلامی هستند. حال آنکه قسمت اعظم مساجد اسلامی، به شیوه‌ها و فرم‌های متفاوتی ساخته شده‌اند که ریشه در سنت معماری ایرانی دارند. کسانی چون پوپ، گدار و عباس زمانی، به این